

KOLKO (27) *sb n*

Pierwsze o pochylone, końcowe jasne.

sg N kółko (4). ◊ G kółka (1). ◊ A kółko (5). ◊ I kółki(e)m (1). ◊ L kółku (2). ◊ pl N kółka (3). ◊ G kółek (1). ◊ A kółka (5). ◊ I kółk(a)mi (1). ◊ L kółkach (3). ◊ du N (cum nm) kółce (1) GroicPorz ee5. Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

Dem. od „koło” (27) :

1. Figura geometryczna: okrąg lub koło; ambitus (rotundus), circinatio (ratae), circulus, circumferentia, circumflexio, circumflexus ambiens, gyrus, linea circumcurrens, orbis, planities rotunda
Cn (5) : Ti dwie kołce ná łtronách [...] położone ku osłáchcenu [!] y ku vkaz[aniu] poštěpku bliłkości małżeńłkiey GroicPorz ee5; ábowiem iáko w owym kołku/ ktore kretą námáluiefz/ nie łatwie pořzodek práwy/ (mowię práwy/ według Geometrow) naidziefz/ thák teř trudno iefł on práwy pořrodek wymáćć Górndworz li5v.

Zwrot: »kołko zakryłić« = czynność magiczna (1): [Jagiello] gdy s przygody pirwey lewy both álbo trzewik obuł niř prawy/ on dzyeń niefortunny mnimał być: teř niřli z domu wyłzedł/ pierwey nogą kołko zákryłił BielKron 387.

Wyrażenia: »cerklowane kołko« (1): Ziemiá iefłh w pořzodku okręgow niebiełkich/ iáko punkćik w cerklowánym kołku BielKron 263.

»okrągłe kołko« (1): Hemicyclus, Połowicá cerklá/ połowicá okrągłego kółká. Mącz 154c.

2. Zasadnicza (okrągła, ruchoma) część urządzeń transportowych lub poruszających mechanizmy; rodzaj urządzenia; tu niekiedy z neutralizacją funkcji deminutywnej (8) : Rotula, Kółko. *Mącz 358d; Calep 929a.*

a. Służące do transportu; canthus, hamaxopus, orbis suppositus, rota, tympanum cohaerens axi, vitus
Cn (3) : Były teř Plutei o trzech kołkách/ ktore przytaczali pod mur BielSpr 61v, 69v.

Zwrot: »przytaczać na kołkach« (1): iáko ćiefłe czynili wieże drzewiáne/ kthore przytháczano pod mur ná kołkách BielSpr 9.

b. Rodzaj dźwigu, kołowrót; trochlea, trochiscus *Calep; epitonia, girgillus, orbiculus trochleae* *Cn (2) : Trochlea – Kołowrot nad łtudnia, item, kołka po ktorich czuzari [lege: ciężary] wciagaią nabui [lege: na bud]. Calep [1089]b; Trochiscus – Małe kołko. Calep [1089]b.*

c. Trybik w zegarku, kółko zębate; tympanum dentatum *Cn (1) : Teraz ná łpráwy Boże pátrzym iáko ná rozebrány zegárek/ ná kołká y żelazká iego SkarKaz 4a.*

3. Kształt kółka, przedmiot okrągły (13) :

Zwrot: »w kołko się stulić« (1): TEn robak [...] gdy go tknie, tedy łie w kołko [w kupkę SienHerb 279a] łtuli FalZioł IV 16a.

a. Ogniwo łańcuszka (1) : Miedzi niemi Lanczufek szarnem łmalczem, w Kolka pláłkie dwiema rzedi WyprKr 27.

b. Metalowa obręczka (8) :

a. Do zawieszania, sznurowania, przewlekania; armilla, circulus, fibula, spinter *Cn (6) : Firankow okolo loza z frandzią Jadwiabiú czerwone⁸⁰ ze zlotem po brzegach s kolkamy zelaznymi stuk 6*

WyprKr 99; przy kázdey nodze [stołu] będzie kołko złote/ w ktore záuwaćć będziecie noże z drzewá Setim dla nożenia *BielKron* 33, 33, 33v [3 r.].

W charakterystycznych połączeniach: kołko miedziane, złote (2), żelazne.

β. *Do hamowania groźnych zwierząt (2) :*

*Wyrażenie: »kołko przez nos (a. nozdrze) (powleczone)« [szyk 1 : 1] (2): Kfięthwá Wáłáfkiego [herb] głowá Bávola z żeláznym kołkiem przez nos przewleczonym *BielKron* 425v, 425.*

c. *Plasterek (3) : rozmaczay w tey drijakwi kołka rzodkwiane/ á przykładay na bolączkę *FalZioł* V 71.*

*kołko czego (1): á rozmocz kołko rzodkwie po iedney ftronie/ á przylož na bolączkę *FalZioł* V 71.*

*Zwrot: »nakrajać [z czego] kołek« (1): Wezmi rzodkiew nakray z niey kołek *FalZioł* V 71.*

d. *[Okrągła foremka do ciasta: 11 form mniejszych też do ciasta i 5 kółek za 3 zł *InwMieszcz* 1571 nr 166.]*

e. *[Okrągły nóż introligatorski, radelko: kółek mosiądzowych 5, kółka mosiądzowe na złoto 4 *InwMieszcz* 1573 nr 183.]*

f. *[W funkcji przysłówka: »kołkiem« = w koło: Vcząc fie chyžo dośięć/ křtałtnie koniem toczyć/ Ták/ iż kiedy kołkiem iść/ álbo též poškoczyć *Albertus* 24 (*Linde*).]*

***** Dubium (1) :** Oprócz oštátnią hałdę/ tę mu będzie wolno wytáwić przez kółko. *Strum* Fv.

Cf **KOLCE, KOŁECZKO, PUŁKOŁKO**